

ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ГЕРМЕНЕВТИЧНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВОПІЗНАННЯ

БЕРНЮКОВ Анатолій Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правознавства Хмельницького інституту соціальних технологій ВМУРОЛ «Україна»
УДК 340.12

В данній статтє подвергаются анализу основные общие методологические характеристики правоизнания как герменевтического акта. Согласно этому автором осмысливаются ключевые моменты данного вида интерпретационной практики в свете современной западноевропейской философско-теоретической мысли. В этом плане взгляд на такой важный и актуальный вопрос юридической науки для нашего времени – есть методологически обоснованным и заслуживает на широкое научное внимание.

Ключові слова: право, правова реальність, правоизнания, правова герменевтика.

Як відомо, однією з основних методологій пізнання є герменевтика. Саме вона відповідає за технічну сторону інтерпретації. Таким чином, обслуговуючи процес пізнання, герменевтика, по суті, є одним із головних розділів гносеології. Особливо ж затребуваною дана методологія в своїй реалізації стає саме у світлі осмислення проявів юридичної реальності.

І, насамперед, це пов'язано з тим, що, як правильно доводить Борисов, «ефективність правового регулювання суспільних відносин багато в чому залежить від правильного розуміння нормативних приписів, способів і прийомів їх тлумачення» [4, с. 340]. Причому, як зазначає даний дослідник, «традиційно вважається, що основні варіанти вирішення проблеми тлумачення, а отже, і відповідь на питання обґрунтування та інтерпретації права пропонує герменевтика» [4, с. 341]. Як пояс-

нює з цього приводу вже дослідниця Бакаєва, «різноманіття суспільних відносин, особливості правової культури суб'єктів безпосередньої реалізації права і правозастосування нерідко викликають певні труднощі в реалізації правових норм, у зв'язку, з чим питання розуміння та інтерпретації правових текстів завжди були в центрі уваги правознавства, що призвело до появи його особливого напрямку – юридичної герменевтики» [2, с. 8]. Тому, як далі зазначає Бакаєва, «юристи, насамперед, повинні розуміти, що мають на увазі правові тексти. У цьому відношенні правова наука – це суто герменевтична наука» [2, с. 9]. І в цьому плані саме «юридична герменевтика займається розробкою проблеми тлумачення юридичних текстів» [2, с. 8]. Тож, як правильно зазначає Бехруз, «розуміння права досягається за допомогою герменевтичного процесу, що є досить складною інтелектуальною діяльністю» [3, с. 144].

Що стосується останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання означеної нами проблеми і на які ми спираємось у нашій роботі, то тут можна відмітити, зокрема, наступних авторів: Аверін А., Бакаєва А., Бехруз Х., Борисов А., Бутакова Н., Варламова Н., Войде О., Кауфман А. Разом з тим, не применшуючи значення даних вчених у розробці теми, слід вказати, що в їхніх роботах лише в загальних розпливчастих рисах окреслено вирішення зазначеного питання. Тож подальше з'ясування методологічних основ правоизнания, як герменевтичного процесу, потребує свого більш ґрунтового дослідження, що, відповідно, і стає ціллю нашої статті.

Отже, тепер більш детально проаналізуємо те, що ми маємо на сьогодні у сфері юридичної герменевтики. Насамперед, зупинимось на основних моментах. І тут можна погодитись з Бакаєвою, що «специфічність юридичної герменевтики полягає в тому, що вона виступає як складне наукове явище, засноване на підходах та методах, запропонованих філософами як минулого, так і сьогодення, і знаходить своє вираження, головним чином, у способах тлумачення тексту юридичного змісту» [2, с. 11]. «Причому, – продовжує далі вказана дослідниця, – мета юридичної герменевтики не тільки в тому, щоб усвідомити сенс норми, а й перевести цей сенс на мову більш конкретних висловлювань, наближених до практичних ситуацій настільки, щоб не виникало сумнівів у їх належності до норм, що тлумачиться, і тим самим полегшувалося б її застосування». «Тож, – резюмує Бакаєва, – герменевтика вчить, що відправна точка будь-якого осмислення – це історико-критичне тлумачення. На думку Е.Н. Атарцікової, воно намагається по можливості об'єктивно актуалізувати незнайомі смислові висловлювання. А саме: за допомогою знання і за участю процесів попереднього розуміння. Воно має на меті відновити сенс з обставин виникнення тексту, виходячи з суджень автора і його безпосередніх сучасників, тобто відновити первісний зміст. З юридичної точки зору, історико-критичне тлумачення стає генетичним, історико-соціальним або догматичним тлумаченням першого ступеня суб'єктивного осмислення» [2, с. 10].

Як ми знаємо, зміст інтерпретації полягає у такій послідовно-змінній процесуальності герменевтичних операцій: отриманий під час розуміння результат є матеріалом для тлумачення, а дані останнього – виступають джерелом для застосування. І все це здійснюється у формі руху між нормою права та фактичними обставинами справи. На це вказує і Войде: «Залежно від конкретного випадку юрист, покликаний зрозуміти, оцінити, витлумачити ... застосувати юридичні правила» [7, с. 95]. І така інтерпретаційна ув'язка *jus* саме до конкретної юридичної події є необхідністю. Адже, як правильно зазначає Бутакова, «зміст об'єктивного права складають загальні, розраховані на не персоніфікованих суб'єктів

приписи» [5, с. 20]. Про це ж говорить і Варламова: «Правовідносини опосередковують типові, об'єктивно необхідні взаємозв'язки. Суб'єктами їх виступають носії певних соціальних ролей: не громадянин Петров і громадянин Іванов, а кредитор і боржник, слідчий і підозрюваний» [6, с. 47]. У результаті, Бутакова тут правильно підсумовує наступне: «Об'єктивне право в загальній формі визначає коло об'єктів, уповноважених суб'єктів, обсяги і межі їх суб'єктивних прав, фактичні та нормативно-правові підстави їх виникнення (зміни і т. п.), механізм юридичної відповідальності та правового захисту у випадках порушення суб'єктивних прав або зловживання ними» [5, с. 20].

Тож у ході герменевтико-правового процесу завжди потрібна саме своєрідна «персоніфікація» *jus* у «факті». Цим самим, практично, під час юридичної інтерпретації й утворюється основне «герменевтичне» коло. І тут ми можемо погодитися з Кауфманом А., який роз'яснює дану процесуальну структуру пізнання: «Те, що загальна філософія відкрила як «герменевтичне коло», пов'язується із Хайдеггером; Гадамер вивчив цей спосіб більш детально, а Хабермас, нарешті, представив його на розсуд більш широкій аудиторії. Коротко кажучи, це питання пов'язане із проблемою первинної відсилки тексту, що містить якийсь зміст до безпосереднього його змісту; подібного взаємовідношення між мовою та річчю, яка нею описується. Розуміння частини передбачає певне передрозуміння цілого, яке, в свою чергу, передбачає повернення до цієї частини. Співвіднесене до юридичної проблеми, це питання проявляється наступним чином: з одного боку, конкретна життєва ситуація стає зрозумілою в юридичній площині, коли її зв'язати з юридичною нормою, що їй відповідає; з іншого – зміст юридичної норми розшифровується тільки через розуміння життєвої ситуації» [8, с. 26]. У детальній же екстраполяції цих положень на юриспруденцію впливає наступне.

Саме поставивши перед собою завдання вирішити певну юридичну справу, суб'єкт, завдяки наявним у нього попереднім уявленням, створює та вступає у герменевтичне коло, у якому, насамперед, намагається «вхопити» фактичні обставини. Тобто відповісти

самому собі на питання про те, що сталося та чим є конкретна життєва ситуація, що потребує вирішення. Наприклад: особа вдарила іншу з метою вбити або ж лише завдати тілесні пошкодження; працівник дійсно вчинив прогул чи ним виконувалося в рамках трудового договору доручення керівника на виконання певної роботи поза межами підприємства і т.д. Поступово в ці роздуми, як роботу зі слідами фактичної події, все більше паралельно залучають правова матерія. Ситуація розуміння чимдалі набирає юридичного забарвлення. І у цьому плані, як правильно вказує Аверін, «наприклад, виявлення трупа людини ще не свідчить про те, що в юридичному житті сталося вбивство. Вбивство як кримінальне правопорушення (злочин) з'явиться в юридичному житті лише тоді, коли версія про вбивство доведе своє право на існування. До цього моменту в юридичній житті немає вбивства, а є лише версія про вбивство» [1, с. 124].

Отже, як справедливо доводить Варламова, «юридичний факт ... такий стан суспільних відносин, «поворот», «момент» у їх розвитку, з яким пов'язані певні юридичні наслідки (втручання правових – законодавчих – норм у хід фактичних відносин)» [6, с. 54]. Сам же факт, як правило, постає подією минулого. Про це, зокрема, говорить і Аверін, розглядаючи це з позиції слідчого: «Слідчий у процесі юридичного пізнання повинен скласти уявний образ життєвого події, що мала місце в минулому. Цей уявний образ ідеальний, оскільки реально сама життєва подія вже не існує. Знати напевно, яким вона була, слідчий не може, оскільки має доступ тільки до його слідів, збережених на момент юридичного пізнання. Вивчивши сліди, залишені життєвою подією, що відбулася (як результат відображення в природі взаємодії двох і більше об'єктів), слідчий може висувати одне або кілька припущень про сутність події (висунути версії). Після цього у процесі юридичного пізнання слідчий повинен досліджувати... Що? Життєву подію, що мала місце в минулому? Це зробити неможливо, оскільки досліджувати можна лише реальність. Минуле можна лише уявити з певною часткою ймовірності, спираючись на ті факти, які є реально і безпосередньо були з ним пов'язані.

Таким чином, предметом дослідження у

процесі юридичного пізнання для слідчого буде версія (версії) життєвої події, яка відбулася раніше, а не сама подія. Версії можуть бути найрізноманітнішими, в деяких випадках вони можуть представляти життєву подію з діаметрально протилежних сторін. У ході дослідження версій події, що раніше відбулася, слідчий повинен визначити, чи є які-небудь з наявних у його розпорядженні фактів слідами події (відображенням взаємодії декількох об'єктів дійсності в рамках того, події, що раніше відбулася). Уже на цій стадії пізнання якісь факти виявляються значимі для однієї версії і зовсім марні для іншої, хоча мова йде про уявну реконструкцію однієї і тієї ж події.

На цій стадії юридичного пізнання слідчий висуває версії в якості засобу пізнання події, що сталася» [1, с. 117].

Просуваючись далі у герменевтичному колі з осмислення факту, все більше залучається й раціональне мислення. І дану процедуру Аверін описує так: «Висунуті версії піддаються на основі наявних фактів дослідженню з метою отримання знання у вигляді подання, яке повинно з досить високим ступенем ймовірності відображати подію, що відбулася. Дане подання має отримати як юридичне обґрунтування, так і логічне. Але яким чином одна з версій може стати таким поданням?

У процесі юридичного пізнання в повній мірі діють закони логіки. Слідчий повинен подумки «пов'язати» всі наявні факти і відомі обставини в одне ціле, логічно закінчене, правдоподібне судження про подію, що відбулася в рамках однієї з версій, уникаючи, з одного боку, «добросовісної помилки» з приводу характеристик цих фактів і обставин, а з іншої – штучного об'єднання їх в рамках однієї версії у вигляді конгломерату. Для перевірки переконливості найбільш кращою версією слідчий повинен «прикласти» сукупність наявних фактів і обставин до іншої (інших) версії і оцінити результат такого «прикладення» з точки зору переконливості даних версій. Якщо істотної різниці між ними не спостерігається (з точки зору обґрунтованості фактами і обставинами і з точки зору правдоподібності), то це означає, що в рамках зазначених версій потрібен додатковий пошук фактів і відомостей, які допоможуть виключити всі версії, крім однієї» [1, с. 118].

Сам же правоінтерпретатор щоразу формує та входить у герменевтичне коло зі своїм набором передрозуміння: певними попередніми здогадками щодо юридичної ситуації та власним досвідом, сформованим тією історичною ситуацією, в якій перебуває дослідник. Але яким саме безпосереднім чином відбувається початок такого пізнання – питання, будучи великим таїнством, є глибоко інтимне. У будь-якому випадку для кожного юридичного «слідопита» це має бути індивідуальним «внутрішнім» герменевтичним переходом, рухом-перенесенням себе туди, де живе зміст *jus*, побачення з ним та непрості розмисли в контексті «факту» справи. По суті, здійснюється усамітнення з правом шляхом заглиблення в себе, відключення від «зовнішнього».

Як старт формування образу про правове вирішення – це завжди приватна інсайдерська зустріч в атмосфері тет-а-тет із самим буттям наодинці. І така особлива особиста та сакральна бесіда на самоті, «без краваток», «один навпроти іншого» хоча і є монологом інтерпретатора самим з собою, але це не бездумне розкладання пасьянсу, оскільки ідея *jus naturale* не говорить до нас, а лише показує себе, точніше, ми самі створюємо можливість її виявити та побачити – вона ж завжди відкрита для свого висвічування (непідготовленим може бути лише суб'єкт).

Можна сказати, що правопізнання є особистою мандрівкою до світу *jus* через себе, в якій необхідні для розв'язку справи правила повинні побачитися самим серцем. Зустрічаючись із текстом права, герменевтично реагуючи на нього, інтерпретатор бачить свою душу, паралельно пізнає себе. У цьому проявляється він весь сам. Спроба зрозуміти право – це один із напрямків пошуку своєї самості.

Визначальний же онтогерменевтичний момент «полювання» на право характеризується загальною вимогою до будь-якого об'єкту і полягає в тому, що Зміст гносеологічно дає про себе знати через свою Форму. Перше – це конститууюча сила для другого, його корінь, який визначає обрис емпіричного стовбуру. У своїх природних умовах сутність живе тільки в належному, ірраціональному, і для нас лише видимо проявляється, постає у своїй вторинності-через. Право у суцюзому –

форма, а архітектурний план його побудови – ідея. Яка природа належного, таке й суще, але не навпаки. Задум – і тільки потім результат. Достатньо подивитися на інформацію, закладену в дії, щоб повністю зрозуміти наслідкову форму. Так, – бачимо схематичний план будинку, аналізуємо матеріали і місце його адреси – і завдяки цьому розуміємо в повному об'ємі, що він представляє собою, навіть без виходу на місцевість. Тому юридичне розуміння – це занурення в ідеальне, «підплиття» та зазирання під підводну частину законодавства, «вивернення» на зовні усієї істинності. Отримане таким чином знання розтікається по віадуку нашої душі, скеровуючи нас до відповідної поведінки, у тому числі і правової.

Отже, аби дотягнутися до юридичної правди, слід обов'язково потрапити по той бік емпіричності, тому справжнє правопізнання починається з читанням «між рядками» шляхом переходу в світ тонких матерій. Для цього слід заглибитись у буття *jus*. Треба здійснити трансгресію у потойбіччя зовнішньої оболонки закону, обернувши та спрямувавши свій погляд у саму ідею *naturale*. Будучи за своєю внутрішньою будовою феноменологічно-езистенційним очищенням-схопленням права, ця герменевтична процедура подібна «роздяганню» цибулі, з тим же ефектом «розбирання» матрьошки, а за зовнішнім характером – постає у вигляді гносеологічного транстранзиту, схожого на інфопостачання через погляд у задзеркалля. І це завжди детективний жанр, дешифрування-реконструювання, відтворення у образі: одночасно томографія, УЗІ та рентген субстанції *jus*. У даному контексті герменевтичне коло постає первинним джерелом народження знання та, водночас, транспортною системою, по якій рухається інформація про право до інтерпретатора.

«Побачення» сюжету, що криється за емпіричністю правової картини передбачає собою непростий герменевтико-юридичний Стрибок з сущого у належного як «погляд під». Для цього, прокладаючи шлях у раніше невідоме через освітлення темного, слід опинитися на внутрішній стороні онтоплощини, по той бік дзеркала, відсунувши перегородку, що відділяє нас від Ідеї *jus*. Тобто необхідно подолати великий буттєвий «водорозділ» (межі, яка пролягає між сущим та належним),

АНОТАЦІЯ

В даній статті піддаються аналізу основні загальні методологічні характеристики правоїзнання як герменевтичного акту. Відповідно автором осмислюються ключові моменти цього виду інтерпретаційної практики в світлі сучасної західноєвропейської філософсько-теоретичної думки. У цьому плані погляд на дане важливе та актуальне питання юридичної науки для нашого сьогодення – є методологічно обґрунтованим та заслуговує на широку наукову увагу.

перекинути місток на інший, протилежний від нас берег через платонівську річку Стікс, – ось що передбачає, насправді, юридичне розуміння в герменевтичному плані.

Тут «зазирнути під» – це подолання буферної зони між належним (jus) та сущим (позитивною нормою), що означає реактивне набрання відповідної космічної швидкості. У такій онтоподорожі світами юридичної реальності відбувається як сканування-фіксація, так і помпове «перекачування» інформації. Усе це передбачає собою наявність надійної сполучної тканини, герменевтичного «ніпеля»: відомості про ідеї jus рухається лише в односторонньому режимі, до інтерпретатора. І такий зворотній «клапан-перехідник» має забезпечувати ефективний прохід, прогін-прокачування, здійснювати повноцінне постачання потоку правового знання для суб'єкта.

Людина не наділена здатністю роздвигатися зміст як в акваріумі. За будь-яких обставин, справжнє праворозуміння – це трансгресивне гіпостазування за межу форм юридичного сущого. Такий своєрідний метафізичний дигерський «спуск» за змістом jus, як і кожне перебування під поверхнею, сповнене багатьох небезпек для дослідника. Тут усе відбувається за правилами дайвінгового плавання: в цьому пірнанні чим далі – тим складніші умови, збільшується тиск та стає все темніше. Хтось спускається без нічого, інший – лише з трубкою та ластами. Треті можуть вже дозволити собі пірнання на підводному човні трохи глибше або ж навіть на батискафі, сягнувши усієї повноти правової глибини. При цьому, в якості «оптично-ви-

SUMMARY

In this article the main general methodological characteristics of a knowledge of the law as hermeneutical act are exposed to the analysis. According to it the author comprehends the key moments of this type of interpretative practice in the light of modern West European philosophical and theoretical thought. In this plan a look on such important and topical issue of jurisprudence for our time – is methodologically reasonable and deserves on broad scientific attention.

мірювального» обладнання-спорядження в початковому процесі правоїзнання з «заглибленням» на незбагненну для раціо територію jus виступає все той же самий дух, тобто сила екзистенції. Однак, розгляд цього є вже темою для наступних наукових розвідок.

Література

1. Аверин А.В. Истина и судебная достоверность (Постановка проблемы). – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 466 с.
2. Бакаева А.С. Юридическая герменевтика как научное направление правоведения // Влада. Людина. Закон. – 2013. – № 2. – С. 8-11.
3. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система // Право України. – 2010. – № 4. – С. 143-147.
4. Борисов А.И. Гносеологические проблемы цивилистической герменевтики // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – № 2. – С. 340-344.
5. Бутакова Н.А. Правоотношения в структуре правовой действительности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. / Северо-западная ак-я госуд. службы. – СПб, 2006. – 24 с.
6. Варламова Н.В. Правоотношения: философский и юридический подходы // Правоведение. – 1991. – № 4. – С. 44-54.
7. Войде Е.Г. Временной фактор и права человека: темпоральный аспект правовой реальности // Пространство и время. – 2012. – № 1. – С. 93-98.
8. Kaufmann A. Sobre la argumentación circular en la determinación del derecho // Persona y Derecho. – 1993. – № 29. – P. 11-31.